

le yahudi ve hristiyanlara bazı sınırlamalar getirilmisti. Bu arada İbnü'r-Rif'a'nın diğer âlimlere muhalefetle verdiği bir fev'aya dayanan halk da bazı kilise ve havalaları yıkmıştı. Risâle, söz konusu gelişmeler esnasında kaleme alınmış olup Mısır'da Hz. Ömer devrinden sonra inşa edilmiş zimmî mâbedlerinin yıkımına dair hükmü açıklamaktadır (Chester Beatty Library, nr. 4664, vr. 4^b-11^a; Kudüs, el-Mek-tebetü'l-Hâlidîyye, Mecmua, nr. 95).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'r-Rif'a, *er-Rütbe fi'l-hisbe*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1443; Zehebî, *el-İber*, IV, 25; Safedî, *el-Vâfi*, VII, 395; Yâfîî, *Mir'âtü'l-cenân* (Cübûrî), IV, 249; Sübkî, *Tabakât*, IX, 24-27, 94, 128; İsnevî, *Tabakâtü's-Sâfi'iyye*, I, 601-602; II, 644; İbn Habîb el-Halebî, *Tezkiretü'n-nebî fi eyyâmî'l-Manşûr ve benîh* (nşr. Muhammed Muhammed Emîn), Kahire 1982, II, 33-34; Makrîzî, *es-Sülûk*, I/3, s. 912; IV, 94; a.m.f., *el-Mukaffa'l-kebir* (nşr. Muhammed el-Yâ'îlâvî), Beyrut 1411/1991, I, 623-624; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Sâfi'iyye*, II, 211-212; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, I, 284-287; İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, II, 82-83; Sü-yûtî, *Hüsnu'l-muâdara*, I, 320; Ebû Bekir b. Hidâyetullah el-Hüseynî, *Tabakâtü's-Sâfi'iyye* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1979, s. 229-230; *Keşfü'z-zunûn*, I, 491, 886-887; II, 1966, 2008; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâî*, I, 115-117; Pertsch, *Gotha*, II, 410-411; Suter, *Die Mathematiker*, s. 158; Philip K. Hitti v.dğr., *Descriptive Catalog of the Garret Collection of Arabic Manuscripts in the Princeton University Library*, Princeton 1938, s. 530; Brockelmann, *GAL*, II, 165-166; *Suppl.*, II, 164; *İzâhu'l-meknûn*, I, 158, 549; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library, A Hand-list of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1955, I, 24, 27; II, 42; III, 25; VI, 50; L. Nemoy, *Arabic Manuscripts in the Yale University Library*, Copenhagen 1956, s. 110-111, 173; Selâhaddin el-Müneccid, *el-Mahîtü't-tâî'l-'Arabiyye fi Filis-tin*, Beyrut 1982, s. 55; Muhyî Hilâl es-Serhân, "Selâse mahîtü't-tâî fi'l-hisbe", *el-Mevrid*, I/3-4, Bağdat 1972, s. 299-304; Ahmed Pâketçi, "İbn Rif'a", *DMBİ*, III, 595-597. CENGİZ KALLEK

İBNÜ'r-RÛMÎ

(ابن الرومي)

Ebû'l-Hasen Ali b. el-Abbâs
b. Cüreyc el-Bağdâdî
(ö. 283/896)

Hicivleriyle tanınan
Arap şairi.

2 Receb 221'de (21 Haziran 836) Bağdat'ta doğdu. Bizanslı bir hristiyan olan dedesi Cüreyc (Cûrcîs, Circis, Georgios, Gregorios), Halife Emîn'in dayısı İâ b. Ca'fer'in oğlu Ubeydullah'ın âzatlısı idi. Babası Abbas ailenin müslüman olan ilk üyesidir. Hristiyan bir ailenin çocuğu olduğu için İbnü'r-Rûmî diye tanınan Ebû'l-Hasan Ali'nin annesi Hasene İran asıllı olup

Abdullah es-Sicistânî'nin (es-Siczi) kızıdır. İbnü'r-Rûmî şiirlerinde soyundan övgüyle söz eder. Babasını küçük yaşta kaybeden İbnü'r-Rûmî'nin tahsilini en büyük kardeşi Ebû Ca'fer Muhammed üstlendi. İbnü'r-Rûmî Kur'an, dil, edebiyat, şiir, hitâbet ve hesap dersleri aldıktan sonra babasının yakın dostu Muhammed b. Habîb'in yanında öğrenimine devam etti. Bu hocasının vefat ettiği yıl (245/859) Bağdat'a gelen Basra dil mektebi reisi Müberrred'in derslerine katıldı; Kûfe dil mektebi reisi Sa'leb'den de ders aldı. Ayrıca Zeccâc, Ahfeş el-Asgar'dan faydalandı. Dönemin tarih, fıkıh ve hadis âlimlerinin derslerini takip ederek bilgisini ilerletti. Daha sonra zengin kütüphanesiyle Beytülhikme'de kendini ilmi çalışmalara verdi. Şiirlerinde geçen nâdir darbimeseller, eski Yunan filozoflarına telmihler, çeşitli yıldız adlarıyla dil, tarih, edebiyat, hadis, fıkıh, kelâm ve felsefe terimleri onun burada edindiği zengin kültürün göstergeleleridir.

Gençlik yıllarında bir süre haraç tahsil-darı Selîm b. Abdullah b. Ömer'in yardımcısı olarak çalışan İbnü'r-Rûmî, maaşını yetersiz bulduzu için görevinden ayrılp hayatını şiir yazarak kazanmaya çalıştı. Onun Şii ve Mu'tezilî eğilimli olması sebebiyle kendisine saray kapısının kapandığı söylenir. Ancak gerçekten Şii olmadığı, hakkı savunan tabiatı gereği haksızlıklara mâruz kalmaları sebebiyle Şia'yı müdafaa ettiğini ileri sürenler de vardır. İbnü'r-Rûmî'nin, 250'de (864) Kûfe'de isyan eden Şia reislerinden Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ömer et-Tâlibî'nin Müstâin-Billâh tarafından öldürülmesi üzerine kaleme aldığı şiirler, bir Şia bildirisi olduğu kadar Abbâsî yönetimini tehdit eden isyan hareketinin de sert bir ifadesi olarak değerlendirilir. Şia reislerinden Ebû Sehl İsmâil b. Ali en-Nevbahtî onun övdüğü kimseler arasındadır.

İbnü'r-Rûmî, Şia'ya karşı uzlaşmacı bir politika takip eden Muvaffak-Billâh ile oğlu Mu'tazid-Billâh dönemlerinde saraydan beklediği ilgiyi gördü. Ancak uzun süre Abbâsî iktidarınca dışlanmış olması onu sarayın dışında başka hâmler bulmaya sevketti. 248'de (862) gittiği Sâ-merrâ'da Vezir Ahmed b. Hasîb için met-hiyeler yazdıysa da orada fazla kalamayıp Bağdat'a döndü. Çocukken babasını, genç yaşta hanımını ve ardarda üç çocuğunu kaybetmesi, İbnü'r-Rûmî'nin karamsar bir ruh yapısına sahip olmasına yol açmış, gençlik yıllarında gittiği Sâ-merrâ dışında hep Bağdat'ta yaşamış ve burada vefat etmiştir. Uğursuz saydığı

bir şey sebebiyle günlerce evine kapanıp dışarı çıkmadığı rivayet edilir.

Buhtürî'den sonra zamanının en büyük şairi kabul edilen İbnü'r-Rûmî şiirlerinde görülen derin hayaller ve ilginç görüşler, ayrıca sehl-i mümteni derecesinde sadelikle ustalığın kaynaşması bakımından Câhiliye şairi Nâbîga ez-Zübânî'ye, fikir ve sanatta araştırmacı bir ruha sahip olması yönünden Mütenebbî'ye benzetilir. Billâhassa duygusallıkla tabiliğin hâkim olduğu bazı parçalarında bu benzerlik daha açık şekilde görülmektedir.

İbnü'r-Rûmî başta Benî Tâhir olmak üzere Benî Vehb, Benî Cerrâh, Benî Münec-cim, Benî Mersed, Benî Furât, Benî Hammâd ve Benî Nevbaht'a mensup vezir, vali, emir ve kâtip düzeyindeki devlet ricâline övgüler yazmıştır. Bunların birçoğu İran kökenli olduğu gibi Benî Münec-cim Mu'tezilî, Benî Nevbaht ile Benî Furât da Şii idi. Kendisine karşı cimri davranılması veya beklediği ölçüde bağışta bulunulmamasından dolayı daha önce övdüğü kimselerin çoğu da onun hiciv oklarına hedef olmuştur. Halife Mu'tez-Billâh ile Tâhirîler'den Muhammed, Süleyman ve Ubeydullah, Benî Vehb'den Kâsım b. Ubeydullah gibi şahsiyetler, ayrıca Mu'temid'in vezirleri İsmâil b. Bülbül ile Ebû İshak İbnü'l-Müdebbir, Benî Nevbaht'tan Muhammed, Ebû'l-Fazl, Ebû Yahyâ, Ebû Sehl onun hicivlerine mâruz kalmıştır. Hatta bazı kaynaklarda, ağır şekilde hicvettiği Vezir Kâsım b. Ubeydullah tarafından bir ziyafet sırasında zehirlenilerek öldürüldüğü iddia edilmektedir. Fakat bu rivayetin doğru olması mümkün görünmemektedir. Zira Kâsım b. Ubeydullah onun ölümünden beş yıl sonra vezirliğe getirilmiştir.

Dil âlimi ve edip Tevvezî ile *Kitâbü't-Teşbihât* müellifi İbn Ebû Avn ve Benî Mersed ailesi onun övdüğü kişiler arasındadır. Buhtürî ile Hâlid el-Kahtabî ise yerdiği çağdaş şairlerdendir. En büyük rakibi olarak gördüğü Buhtürî'yi hicvettiği "Kâsîde-i Bâiyye"sinde şiirleri zayıf ve çalmtı olduğu halde Buhtürî'nin şanslı, kendisinin ise şanssız olduğunu söyleyen İbnü'r-Rûmî'nin şiirleri şair Hüseyn b. Dâhhâk tarafından rivayet edilmiştir. Di'bil onun bazı şiirlerine nazireler yazmış, İbn Ebû Tâhir de şiirlerini hicvetmiştir. Miskâl el-Vâstî (Ebû'l-Hasan Ali b. Ubeydullah), İbnü'l-Müseyyeb (el-Müseyyebî), Ebû Osman Sa'd b. Hüseyn en-Nâcim, Ahmed b. Ammâr, Ebû Ca'fer (Muhammed b. Ahmed) İbnü'l-Hâcib, İbnü'r-Rûmî'nin yakın dostları ve öğrencileri arasında zikredilir.

Basra'nın zenciler tarafından yakılıp yıkılması üzerine kaleme aldığı mersiye

İbnü'r-Rûmî'nin Hureymî'nin Bağdat mersiyesinden etkilendiği görülmektedir. Ebû Firâs el-Hamdânî'nin Bizans'ta esir iken yazdığı, vatan hasretine dair "Rûmiyyât" adı verilen şiirleri ise onun bu tarz şiirlerini hatırlatmaktadır. İbnü'r-Rûmî fizikî kusurları ustalıkla karikatürize eden, alaycı ve güldüren hicivde en usta şair kabul edilir; onun hicivleri darbimesel olmuştur. Gözleme dayalı tasvirlerde oldukça başarılı bulunan İbnü'r-Rûmî'nin tabiat tasvirleri, bu konuda usta kabul edilen Sanevberî'ninkilere benzetilmiştir. Zayıf bir bünyeye sahip olduğu halde yemeğe düşkün olan şairin şiirlerinde yiyecek ve içecek tasvirlerinin yoğunluğu dikkat çeker. Genç yaşta yitirdiği eşi, ardarda ölen çocukları ve annesinin vefatı üzerine kaleme aldığı mersiyeleri yoğun duygu yüküdür. Kasidelerinin nesib bölümlerinde gazelleri bulunduğu gibi müstakil gazelleri de mevcuttur. Ancak bazı kısa gazel parçaları, onun emir üzerine şiir yazan bir salon şairi olduğu izlenimi uyandırmaktadır.

İbnü'r-Rûmî'nin şiirleri genellikle uzun olup 100-150 beyti aşan çok sayıda şiiri vardır. "Kasîde-i Nûniyye"si 500 beyte ulaşır. Ele aldığı bir fikri derinlemesine incelemeyi seven şair biçim, renk ve hareket tasvirlerinde son derece başarılıdır. Nergisi güle tercih ederek iki çiçeği diyalog halinde konuşturan İbnü'r-Rûmî'nin bu risâlesine ilk defa İbn Bürd el-Asgar rediye şeklinde nazire yazmıştır. İbnü'r-Rûmî gençliğinde mugannî Benân için şarkı sözleri kaleme almıştır. Onun şiirlerine yansıyan mûsikî kurallarına ve usulüne dair geniş kültürü, mûsikî aletleriyle ses hakkındaki başarılı tasvirleri buradan ileri gelir.

Arap edebiyatının en hacimli divanına (17.000 beyit) sahip olan İbnü'r-Rûmî'nin şiirlerini öğrencisi İbnü'l-Müseyyeb kendisinden rivayet ederek derlemiş, ayrıca *Kitâbü Aḥbârî İbni'r-Rûmî* adlı bir eser kaleme almıştır. Yine öğrencilerinden olup hicivleriyle tanınan şair Miskâl (Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb) el-Vâstî de onun şiirlerini kendisinden dinleyip rivayet edenlerdendir. Ebû'l-Hasan İbnü'l-Asb el-Milhî, İbnü'r-Rûmî'nin divanını Miskâl'den rivayet etmiştir. Öğrencisi Ebû Ca'fer İbnü'l-Hâcib ile dostu Ebû Osman en-Nâcim de onun râvileri arasında yer alır. Ebû Osman şiirlerinden yaptığı seçmeleri *İḥtiyârü şî'ri İbni'r-Rûmî* adlı eserinde toplamıştır. Yakın dostlarından İbn Amâr es-Sekafî de *Kitâbü Aḥbârî İbni'r-Rûmî ve'l-iḥtiyâr (ât/el-muḥtâr) min şî'rihi* adıyla bir eser yazmıştır. İbnü'r-

Rûmî'nin şiirleri Ebû Bekir es-Sûlî (ö. 335/946) tarafından derlenerek bir divan oluşturulmuştur. Ebû't-Tayyib Verrâk İbn Abdûs el-Cehşiyârî, Sûlî'nin derlemesini yeniden düzenlemiş ve 1000 beyit kadar da ilâvede bulunmuştur. İbn Nübâte el-Mısri'nin (ö. 768/1366) *Muḥtârü Dîvânî İbni'r-Rûmî* adlı eseri zamanımıza intikal etmiştir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4261). Hâlidîyyân'ın *Aḥbârü şî'ri İbni'r-Rûmî* adıyla bir kitap yazdığı, İbn Sînâ'nın onun şiirlerinden yaptığı seçmeleri şerhettiği, İbn Rüşd'ün ise şairin divanının tamamına şerh yazdığı belirtilmektedir (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 125; Sezgin, *GAS*, II, 587).

İbnü'r-Rûmî divanının önce bazı bölümleri basılmıştır. Muhammed Şerif Selîm, hâ harfine kadar olan kısmı Kahire'deki bir nüshaya dayanarak şerhiyle birlikte yayımlamıştır (I-II, Kahire 1917-1922). Kâmil Kilânî (I-III, Kahire 1924), Abbas Mahmûd el-Akkâd (Kahire 1930), Mahmûd Sâmi el-Bârûdî (Kahire 1909-1911), Muhammed Tefvîk el-Bekrî, Muhammed Abdülganî Hasan (Beyrut 1900; Kahire 1971) ve Ahmed Hâlid (Tunus 1977) İbnü'r-Rûmî'nin şiirlerinden seçmeler yapmışlardır. Saîd el-Bustânî divanın dâl ve zâ harfleri arasındaki kısmını iki cilt halinde neşretmiştir (Paris 1961-1967). İbnü'r-Rûmî divanının tamamının ilmî neşri ni ilk defa Hüseyin Nassâr gerçekleştirmiştir (I-VI, Kahire 1973-1981). Divan, bazı güç kelimelerinin şerhiyle birlikte Ahmed Hasan Besec tarafından da yayımlanmıştır (I-III, Beyrut 1415/1994). Abdülkerîm Julius Germanus, İbnü'r-Rûmî'nin bazı kasidelerini "Sulle orme di Maometto" (Mailand 1938) adıyla İtalyanca'ya, "Az Arab Szellenizég Megújhoddása" (Budapest 1944) adıyla Macarca'ya ve "İbn Rûmî's Dichtkunst" (AOH, VI [1957], s. 215-286) adıyla Almanca'ya tercüme etmiştir.

Eski antolojilerle edebiyata dair eserlerde İbnü'r-Rûmî'nin şiirlerine ait bol malzeme bulunmaktadır. Bunların başlıcaları şunlardır: İbn Dâvûd ez-Zâhirî, *Kitâbü'z-Zehre*; İbn Ebû Avn, *Kitâbü't-Teşbihât*; Ebû Hilâl el-Askerî, *Dîvânü'l-Me'ânî* ve *Kitâbü's-Şînâ'ateyn*; Ebû Ali el-Kâfî, *el-Emâlî*; Ebû İshak el-Husrî, *Zehrü'l-âdâb* ve *Cem'u'l-cevâhir*; İbn Reşîk, *el-'Umde*; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*; Ziyâeddin İbnü'l-Esir, *el-Meşelû's-sâ'ir*; Abdülkâhir el-Cürcânî, *Esrârü'l-be-lâğa*; İbnü's-Şecerî, *Dîvânü'l-Hamâse*; Şerîf el-Murtazâ, *el-Emâlî* (*Gurerü'l-fevâ'id ve dürerü'l-kalâ'id*). Ayrıca Ziyâeddin İbnü'l-Esir'in Ebû Temmâm, Buhtûrî ve İbnü'r-Rûmî gibi şairlerin seçme şiirle-

rinden oluşan *Mû'nisü'l-vaḥde* adlı eseri günümüze ulaşmıştır (Köprülü Ktp., nr. 1400; Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, Edeb, nr. 5070).

Bazı dostları ile Vezir Kâsım b. Ubeydullah'a yazdığı, Câhiz'in üslûbunu hatırlatan küçük risâleleri de bulunan İbnü'r-Rûmî hakkında çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bunların başlıcaları şunlardır: Abbas Mahmûd el-Akkâd, *İbnü'r-Rûmî ḥayâtühû min şî'rihi* (Kahire 1931); Ömer Ferruh, *İbnü'r-Rûmî* (Beyrut 1942); Rhuvon Guest, *Life and Works of Ibn er-Rûmî* (Londres 1944; Ar. trc. Hüseyin Nassâr; *İbnü'r-Rûmî ḥayâtühû ve şî'ruhu*, Beyrut 1960); Midhad İkâs, *İbnü'r-Rûmî* (Dimaşk 1948); Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, *et-Teşbih fi şî'ri İbni'r-Rûmî ve'bni'l-Mu'tez* (Kahire 1949); Muhammed Abdülganî Hasan, *İbnü'r-Rûmî* (Kahire 1955); Mohi al-Din Saber, *Ibn al-Rûmî Poète satirique et caricaturiste de Bagdâd* (Bordeaux 1949, doktora tezi); İlyâyâ Selîm el-Hâvî, *İbnü'r-Rûmî fennühû ve nefsiyyetühû min ḥilâli şî'rihi* (Beyrut 1959, 1980); Ali Şelak, *İbnü'r-Rûmî fi's-şûret ve'l-vücûd* (Beyrut 1960); Said Boustanty, *Ibn ar-Rûmî sa vie et son oeuvre* (Beyrut 1967); Cûrc Gureyyib, *İbnü'r-Rûmî dirâse 'âmme* (Beyrut 1968, 1973); Ali Ali Sabîh, *eş-Şûretü'l-edebîyye fi şî'ri İbni'r-Rûmî* (doktora tezi, 1393/1973, Câmîatü'l-Ezher külliyyetü'l-lugati'l-Arabiyye); Abdülhamîd Muhammed Cîde, *el-Hicâ' inde İbni'r-Rûmî* (Beyrut 1974); Ahmed Hâlid, *İbnü'r-Rûmî* (Tunus 1977); Cûrc Abdü Ma'tûk, *İbnü'r-Rûmî eş-şâ'irü'l-mağbûn* (Beyrut 1404/1984); Safiyye Abdülkâdir İsmâil es-Sûdânî, *el-Vâstî fi şî'ri İbni'r-Rûmî* (yüksek lisans tezi, 1405/1985, Câmîatü'l-Ümmi'l-kurâ külliyyetü'l-lugati'l-Arabiyye [Mekke]); Ahmed et-Tabbâl, *İbnü'r-Rûmî, dirâsetü nuşûş ve ḥaşâ'is 'âmme* (Trablus 1986); Kâmil Sa'fân, *Ḳırâ'e fi Dîvânî İbni'r-Rûmî* (Kahire 1986); İzzeddin el-Ciridî, *el-Ğazel fi şî'ri İbni'r-Rûmî* (Beyrut 1987); Halîl Merdem Bek, *İbnü'r-Rûmî* (Beyrut 1988); Nâzik Sâbâ Yârd, *Küllü mâ kâlehu İbnü'r-Rûmî fi'l-hicâ'* (London 1988); İbrâhîm Abdülcevâd, *İbnü'r-Rûmî fi't-türâşî'n-naḳdî ve'l-edebî* (yüksek lisans tezi, 1985, Yermük Üniversitesi); Hasan ed-Denn, *el-Ḳiyemü'l-cemâliyye fi şî'ri İbni'r-Rûmî* (yüksek lisans tezi, 1987, Lattakia Üniversitesi); Muhammed Halef el-Hezâime, *el-Mer'e fi şî'ri İbni'r-Rûmî* (yüksek lisans tezi, 1985, Yermük Üniversitesi); Hasân Hasan, *es-Suḥriyye fi şî'ri İbni'r-Rûmî* (yüksek lisans tezi, 1987, Lattakia Üniversitesi).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'r-Rûmî, *Divân* (nşr. Ahmed Hasan Besec), Beyrut 1415/1994, neşredenin girişi, I, 7-13; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zehab*, IV, 182-194; Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Tabakâtü'n-naḥviyyîn ve'l-luḡaviyyîn* (nşr. M. Ebû'l-Fazl), Kahire 1373/1954, s. 125-127; Merzûbânî, *Mu'cemû's-şu'arâ*, Kahire 1343, s. 336, 338, 347-348, 379; İbnü'n-Nedîm, *Fihrist*, s. 235-236; Ebû'l-Alâ el-Maarrî, *Risâletü'l-ḡufrân*, Beyrut 1968, s. 240-243; İbn Şeref el-Kayrevânî, *Resâ'ilü'l-intikâd fî nakdi's-şî'r ve's-şu'arâ* (nşr. Hasan Hüsnî Abdülvehhâb), Beyrut 1404/1983, s. 33-35; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 23-25; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, s. 165-168; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdeba*, III, 17; VII, 231; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, Paris 1895, s. 329-331, 345-346, 350; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 41-42; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIII, 495-496; Enîs el-Makdisî, *Ümerâ'ü's-şî'ri'l-'Arabî*, Beyrut 1932, s. 272-318; Brockelmann, *GAL*, I, 79-80; *Suppl.*, I, 123-125; Ömer Ferruh, *el-Minhâc fî'l-edebî'l-'Arabî ve'târîhih*, Beyrut 1960, s. 103-109, 199-212; Şevki Dayf, *el-Fen ve mezhâbihühü fî's-şî'ri'l-'Arabî*, Kahire 1960, s. 200-214; a.m.f., *Târîhu'l-edeb*, IV, 296-324; Mârûn Abbûd, *Edebü'l-'Arab*, Beyrut 1960, s. 238-242; Sezgin, *GAS*, II, 585-588; Abdülhamîd Muhammed Cîde, *el-Hicâ' 'inde İbnü'r-Rûmî*, Beyrut 1974, s. 49-78; ayrıca bk. tür.yer.; İlyââ Selîm el-Havî, *İbnü'r-Rûmî fennühü ve nefsiyyetühü min hilâli şî'rih*, Beyrut 1980, s. 9-17; ayrıca bk. tür.yer.; Abdullah Şarîf, *Târîhu's-sekâfe*, Cezayir 1983, s. 236-247; C. Zeydân, *Âdâb*, II, 465-466; C. A. Ma'tûk, *İbnü'r-Rûmî: eş-Şâ'irü'l-magbûn*, Beyrut 1404/1984, s. 5-20; ayrıca bk. tür.yer.; Kâzım Hutayt, *A'lâm ve ruvvâd fî'l-edebî'l-'Arabî*, Beyrut 1407/1987, s. 75-113; Abdülhüseyin Ahmed el-Ernîni, *el-Ğadır fî'l-Kitâb ve's-Sünne*, Tahran 1366 hş., s. 29-56; Nâzik Sâbâ Yârd, *Küllü mâ kâlehu İbnü'r-Rûmî fî'l-hicâ'*, London 1988, s. 9-42; Halîl Merdem Bek, *İbnü'r-Rûmî*, Beyrut 1408/1988, s. 11-42; ayrıca bk. tür.yer.; Hüseyin el-Hâc Hasan, *A'lâm fî's-şî'ri'l-'Abbâsî*, Beyrut 1413/1993, s. 264-322; A. K. Julius Germanus, "İbn-Rûmî's Dichtkunst", *AOH*, VI (1957), s. 215-286; Nesîm Nasr, "İbnü'r-Rûmî", *Edîb*, XXXV/1, Beyrut 1959, s. 21-23, 42; Ahmed el-Cündî, "Şâ'irün lem yünşifühü't-târîh", *MLLADm*, XLI/3 (1386/1966), s. 478-494; Hüseyin Atvân, "İbnü'r-Rûmî: Şâ'irü's-sebâb ve's-se'eyb", a.e., XLVI/3 (1391/1405), s. 538-560; Şâkir el-Fehhâm, "et-Ta'rîf ve'n-nakd: Divânü İbnü'r-Rûmî", a.e., LX/1 (1405/1985), s. 124-152; Gregor Schoeler, "On Ibn al-Rûmî's Reflective Poetry, His Poem About Poetry", *JAL*, XXVII/1 (1996), s. 22-36; Geert Jan van Gelder, "The Terrified Traveller Ibn al-Rûmî's Anti-raḥîl", a.e., XXVII/1 (1996), s. 37-48; Pieter Smoor, "Elegies and Other Poemes on Death by Ibn al-Rûmî", a.e., XXVII/1 (1996), s. 49-85; Beatrice Gruendler, "Ibn al-Rûmî's Ethics of Patronage", *Harvard Middle Eastern and Islamic Review*, III, Cambridge 1996, s. 1-2, 104-160; Pieter Smoor, "Ibn al-Rûmî: His Elegies and Mock-elegies for Friends and Foes", *Quaderni di studi arabî*, XV, Venezia 1997, s. 93-118; Robert Mckinney, "Ibn al-Rûmî's Contribution to the Nautical Rahîl", *JAL*, XXIX (1998), s. 95-135; S. Boustany, "Ibn al-Rûmî", *EL²* (İng.), III, 907-909; Âzertâş Âzer-nûş, "İbn Rûmî", *DMBİ*, III, 600-608.

İSMAİL DURMUŞ - MUSTAFA ÇUHADAR

İBNÜ'R-RÜMİYYE

(ابن الرومية)

Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed
b. Ebî Halîl Müferric el-İşbîlî
(ö. 637/1239)

Hadis, fıkıh, tefsir
ve nebâtât âlimi, eczacı.

Muharrem 561'de (Kasım 1165) İşbîliye'de (Sevilla) doğdu. Benî Ümeyye'nin mevâlis olup Kurtuba'dan (Cordoba) İşbîliye'ye göç eden ve başta ilm-i nebât olmak üzere edebiyat, şiir ve felsefeye uğraşan bir aileye mensuptur. Benî Ümeyye ile ilgisi sebebiyle Ümevî, İbn Hazm'a ve mezhebine bağlılığı dolayısıyla Hazmî ve Zâhirî, nebâtât âlimi olduğu için Nebâtî ve Zehrî nisbeleriyle, ayrıca Aşşâb (botanikçi) lakabıyla da anılmakta, kendisine İbnü'r-Rûmiyye denmesinden hoşlanmadığı belirtilmektedir. Ebü'l-Hasan İbn Zerkûn'dan Mâlikî fıkıhı, İbn Ced Muhammed b. Abdullah el-Fihri ve Muhammed b. Ali et-Tücbî gibi muhaddislerden hadis tahsil etti. Nebâtât ilmini ise babasından ve dedesinden öğrendi. 580 (1184) yılında Endülü'sün muhtelif şehirlerine ve daha sonra Afrika'ya seyahat ederek nebâtât konusundaki bilgisini geliştirdi. 612'de (1216) hadis ve ilm-i nebât tahsil etmek, ayrıca hac görevini yerine getirmek için gittiği Mısır, Şam, Irak, Hicaz gibi bölgelerde Furâvî ile Ebü'l-Vakt'in talebelerinden, Mansûr b. Abdülmün'im es-Sâidî, İbnü'l-Harestânî Abdüssamed b. Muhammed ed-Dimaşkı, İbn Mülâib Dâvûd b. Ahmed ed-Bağdâdî, Mes'ûd b. Muhammed el-İsfahânî, Muhammed b. Nasr es-Saydelânî gibi muhaddislerden hadis rivayet etti. İskenderiye'de bulunduğu sırada onun ilm-i nebât sahasında otorite olduğunu öğrenen Eyyûbî Sultanı I. el-Melikü'l-Âdil Ebû Bekir b. Eyyûb kendisini Kahire'ye çağırdı, aylık maaş bağlayarak yanında kalmasını istedi; ancak İbnü'r-Rûmiyye öğrenim ve hac görevi için yola çıktığını söyleyerek bu teklifi kabul etmedi. Yolculuk esnasında uğradığı yerlerde sadece Endülü's'te bilinen âlî rivayetleri ezberinden nakletmesi sebebiyle büyük takdir topladı. Bu seyahatî süresince tanınmış âlimlerden faydalanan ve icâzet alan İbnü'r-Rûmiyye, üç yıl sonra âlî rivayetler ve değerli kitaplarla Endülü's'e döndü; bir dükkân açarak muhtelif bitkileri ve bunlardan elde ettiği ilaçları satmaya başladı. İbnü'l-Ebbâr onu bu dükkânda birkaç defa gördüğünü söyler. İlm-i nebât konusundaki bilgisini arttırmak için

yabancı dil öğrenen İbnü'r-Rûmiyye bitkiler üzerinde keşiflerde bulundu; devrinin önde gelen nebâtât âlimi ve eczacısı oldu. Lisânüddin İbnü'l-Hatîb onu devrinde bu konuda benzeri bulunmayan bir âlim olarak tanıtmaktadır (*el-İhâta*, I, 208).

İbnü'r-Rûmiyye, aynı zamanda muhaddislerin hayatını ve güvenilirlik derecelerini çok iyi bilen bir münekkitti. İbn Nukta onun sika bir hadis hâfızı olduğunu söyler. Kendisinden Bağdat'ta İbnü'd-Dübey-sî, Mısır'da İbn Nukta gibi âlimler faydalanmış, ayrıca İbnü'l-Baytâr'ın yetişmesinde önemli rolü olmuştur. Mâlikî mezhebine mensup iken Zâhiriyye'ye geçip İbn Hazm'ın bütün eserlerini okuduktan sonra onların yayılması için büyük bir servet harcayan İbnü'r-Rûmiyye ehl-i re'ye şiddetle karşı çıkmıştır. 30 Rebülevvel 637'de (30 Ekim 1239) İşbîliye'de vefat etti. Dostları ve talebeleri kendisi için mersiyeler söylemiş, öğrencisi Ebû Muhammed Abdullah b. Kâsım el-Harrâr onun faziletine dair bir eser kaleme almıştır (*a.g.e.*, I, 214). Kaynaklarda İbnü'r-Rûmiyye'nin zâhidâne bir hayat yaşadığı, çeşitli konulara dair kitap toplamaya meraklı olduğu belirtilmiş ve şiirlerden örnekler verilmiştir.

Eserleri. İbnü'r-Rûmiyye hadis ve ilm-i nebâta dair birçok eser kaleme almakla birlikte yalnız tefsirinin bugüne ulaştığı bilinmektedir. On cüz hacminde olduğu belirtilen *Tefsîrü'l-'Aşşâb*'ın birinci cüzünün eksik bir nüshası (el-Bakara 2/4'ten öncesi) Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de (Tefsir, nr. 147) bulunmaktadır (Fuâd Seyyid, I, 27-28). Hadise dair *el-Mu'lim* (*Raccâletü'l-mu'allim*) *bi-zevâ'idü'l-Buḥârî 'alâ Müslim* (*el-Mu'lim bimâ zâde'l-Buḥârî 'alâ Müslim*), *Naẓmü'd-derârî fî mâ tefferrede bihi Müslim 'anî'l-Buḥârî*, *İhtîşâru ġarîbi* (*ġarâ'ibi*) *ḥadîşî Mâlik li'd-Dâreḡutnî*, *Tevhînü ṡurukı ḥadîşî'l-erba'in*, *Ḥukmü'd-du'â' fî edbârî's-salevât*, *Keyfiyetü'l-ezân yevme'l-cum'a*, *İhtîşâru'l-Kâmil fî'd-ḡu'afâ' ve'l-met-rûkîn li-Ebî Muhammed b. Âdi*, *el-Hâfil fî tezyîl* (*tekmilet*) *i'l-Kâmil*, *Aḡbâru Muhammed b. İshâk*; rivayette bulunduğu hocalarına dair *et-Tezkire*, *el-Fehrese* (İbnü'l-Ebbâr, I, 148-149; Makkarî, II, 598) adlı eserleriyle *Kitâbü'l-Bir*, *Cevâmi'u kütübî Arisṡoṡâlîs fî't-tabî'iyât ve'l-ilâhiyyât*, *Edviyetü Câlînûs*, *Ken-zü'l-aḡbâr*, *Kitâbü's-Şaydele*, *Maḡâle* (*Risâle*) *fî terkîbî'l-edviye*, *Maḡâle fî't-tiryâk*, *Mi'yârü'l-fuḡahâ*, *el-Müsted-reke* onun kaynaklarda adı geçen diğer